

Vergi Kaçırmanın Etik Algısının Belirleyenleri ve Gönüllü Vergi Uyumu Üzerindeki Etkisi

Candan YILMAZ UĞUR*

Öz

Bu çalışma idealizm, relativizm, dindarlık, vergi bilgisi ve eğitimin vergi kaçırmanın etik algısı üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada ayrıca vergi kaçırmanın etik algısının gönüllü vergi uyumu üzerindeki etkisi de incelenmektedir. Bu bağlamda Gümüşhane Üniversite'sinde öğrenim gören ve kolayda örnekleme metodu ile seçilen 327 lisans ve yüksek lisans öğrencisinin yer aldığı çalışma yapısal eşitlik modellemesi ile analiz edilmiştir. Bulgular eğitim ve idealizmin vergi kaçırmanın etik algısını istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönde, relativizmin vergi kaçırmanın etik algısını istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönde etkilediğini göstermektedir. Vergi kaçırmanın etik algısının gönüllü vergi uyumu üzerindeki etkisi beklenildiği şekilde negatiftir. Ele alınan çalışma ile bireylerin hangi koşullarda vergi kaçırmanın etik olduğu algısına sahip olduklarını anlamının vergi ile ilgili kayıp ve kaçaklarını azaltarak gönüllü vergi uyumunu artıracakı düşünülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Vergi Uyumu, Vergi Kaçırma, Etik, Yapısal Eşitlik Modeli

JEL Kodları: H20, H26, C38

Determinants of Ethical Perception of Tax Evasion and Its Effect on Voluntary Tax Compliance

Abstract

This study aims to determine the effect of idealism, relativism, religiosity, tax knowledge and education on the ethical perception of tax evasion. The study also examines the effect of the ethical perception of tax evasion on voluntary tax compliance. In this context, the study, which included 327 undergraduate and graduate students studying at Gumushane University and selected by convenience sampling method, was analyzed by structural equation modeling. The findings show that education and idealism affect the ethical perception of tax evasion in a statistically significant and negative way, and relativism affects the ethical perception of tax evasion statistically significant and positively. No statistically significant relationship was found between tax knowledge and religiosity and the ethical perception of tax evasion. The effect of the ethical perception of tax evasion on voluntary tax compliance is negative and statistically significant as expected. With this study, it is thought that understanding the conditions under which individuals have the perception that tax evasion is ethical will reduce tax evasion and increase voluntary tax compliance.

Keywords: Tax Compliance, Tax Evasion, Ethics, Structural Equality Model

JEL Classification Codes: H20, H26, C38

Geliş/Received: 19.08.2023

Kabul/Accepted: 16.10.2023

Etik Kurul Beyanı: Bu çalışma için Gümüşhane Üniversitesi Rektörlüğü Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulu'ndan (27.12.2022 tarih ve 2022/7 sayılı) etik kurul onayı alınmıştır.

* Dr. Öğr. Üyesi, Gümüşhane Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Maliye Bölümü, candanyilmaz@hotmail.com ORCID: 0000-0002-7915-8040.

(Makale Türü: Araştırma Makalesi)

Giriş

Genel anlamda vergi kaçırma mükelleflerin yasalara aykırı olarak kısmen veya tamamen vergi ödememeleri şeklinde tanımlanmaktadır (Şen ve Sağbaş, 2016: 176). Kanunen vergi borcu doğduğu halde bu borcunu ödemeyen mükellefler, vergisini dürüst olarak ödeyen mükellef karşısında, haksız ve yasa dışı bir fayda sağlamış olmaktadır. Bu durum ülkedeki vergi yükü dağılımını etkilemekte ve dürüst mükelleflerin tepkisine yol açmaktadır. Ayrıca vergi kaçırmanın yüksek olduğu ülkelerde artan kamusal ihtiyaçları karşılamak amacıyla mevcut vergi tabanı daha yüksek oranda vergilendirilmektedir (Bülbul, 2016: 53). Bu durum dürüst mükellefler için ilave vergi yükü anlamına gelmektedir.

Vergi kaçırma ile mücadele konusu hükümetler vergi toplamaya başladığından beri var olmuştur. Vergi kaçırmanın cezası bazen ölüm veya diğer ağır cezalar olurken, günümüzde bu cezaların adli ve idari cezalar olarak sınıflandırıldığı söylenebilir. Bu doğrultuda vergi kaçırma yönelik tutumlar; cezalandırılma korkusuyla veya ahlaki, dini, kültürel unsurlar tarafından şekillenmiştir (Collymore, 2020). Bu bağlamda, teorik ve ampirik çalışmalarla literatürde de ortaya konulduğu gibi, denetim oranı, ceza oranı, demografik, sosyolojik, ahlaki faktörler ile vergi idaresinin etkinliği gibi unsurların vergi kaçırma üzerinde etkili olduğu kabul edilmiştir.

Öte yandan vergi sisteminin adaletsiz olarak algılandığı, hükümetin yozlaşmış veya baskıcı olduğu, hükümetin insan haklarını ihlal ettiği, vergi oranlarının çok yüksek olduğu ya da vergi gelirlerinin verimsiz alanlara aktarıldığı durumlarda mükelleflerin vergi kaçırma daha az muhalefet ettiği görülmüştür (Song ve Yarbrough; Alm ve Torgler, 2011; Didinmez, 2018; Collymore, 2020). Vergi kaçırma ile mücadelede başarılı olunabilmesi, daha doğru ve etkin kararlar alınabilmesi adına, vergi kaçırmanın etik algısını belirleyen unsurlar ve vergi kaçırmanın etik algısı ile gönüllü vergi uyumu arasındaki ilişkinin ortaya konulması literatüre yol gösterici ve katkı sağlayıcı nitelikte olacaktır. Bu doğrultuda bu çalışmada Türkiye’de idealizm, relativizm, dindarlık, vergi bilgisi ve eğitimin vergi kaçırmanın etik algısı üzerindeki etkisinin belirlenmesi amaçlanmaktadır. Çalışma ayrıca vergi kaçırmanın etik algısının gönüllü vergi uyumu üzerindeki etkisini de ele almaktadır. Bu bağlamda Gümüşhane Üniversitesi’nde öğrenim gören 327 lisans ve yüksek lisans öğrencilerinden elde edilen anket verisi, yapısal eşitlik modellemesi (YEM) ile analiz edilmiştir. İdealizm, relativizm (görelilik), dindarlık, vergi bilgisi ve eğitimin vergi kaçırmanın etik algısı üzerindeki etkisini inceleyen bir araştırmaya rastlanmamış olması dolayısıyla çalışmanın Türkiye literatüründeki bu boşluğu doldurulmasına katkı yapacağı düşünülmektedir. Ayrıca çalışmadan elde edilen bulguların vergi idarelerine ve politika yapıcılara, uyguladıkları politikalarda önemli ipuçları sunabileceği

düşünülmektedir. Bu bağlamda üç bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümü kuramsal çerçeve ve literatür taramasından oluşmaktadır. Çalışmanın ikinci bölümünde araştırma metodolojisi yer almaktadır. Çalışmanın üçüncü bölümü ise çalışma sonuçlarına ilişkin bulgular ve bu bulgulara ilişkin yorumlar ile sonlandırılmaktadır.

Kuramsal Çerçeve ve Literatür Taraması

Kuramsal Çerçeve

Kamu hizmetleri için gerekli olan finansman kaynağının en büyük payını oluşturan vergiler bireylere atanan temel hak ve yükümlülüklerden biridir. Bu bağlamda bireylerden yasalara uyum göstererek vergi ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmeleri beklenmektedir (Kirchler, Hoelzl ve Wahl, 2008: 210-211). Öte yandan vergilerin; bireylerin kullanılabilir gelirlerinde, harcamalarında ve servetlerinde daralmalara neden olduğu, bireyler tarafından bir yük olarak algılandığı ve katlandığı vergi yükünü minimize etmek isteyen bireylerin vergi kaçırma davranışları sergilediği görülmektedir.

Bireylerin vergi kaçırma davranışının artması mali, ekonomik ve toplumsal dengeleri olumsuz etkileyerek toplumsal huzursuzluk yaratmaktadır. Bu nedenle mükelleflerin vergi kaçırma davranışlarının altında yatan dinamikleri belirlemek mali, ekonomik ve toplumsal refahı artırmak için önemli bir rol oynamaktadır (Barone ve Mocetti, 2011: 725-727).

Vergi kaçırma davranışlarını belirleyen çalışmaların iki ana yaklaşıma dayandığını söylemek mümkündür. Bu yaklaşımlardan ilki 1972 yılında Allingham - Sandmo tarafından geliştirilen “Rasyonel Beklentiler Teorisi” olarak bilinen klasik yaklaşımdır. Bu yaklaşımda vergi ödemede gelir düzeyi, yakalanma riski ve ceza oranı gibi faktörler ön plandadır. Mükellefin gelirini eksik beyan etmesi sonucunda elde edeceği gelir onun faydasını, yakalanma olasılığına göre yakalandığında alacağı ceza ise maliyetini oluşturacaktır. Burada mükellefler beyan etmedikleri gelirden elde ettikleri fayda ile yakalanmaları halinde katlanacakları denetim riski ve ceza arasında bir fayda-maliyet ilişkisi kurmakta ve elde edecekleri fayda katlanacakları maliyetten fazla ise vergi kaçırmaktadırlar (Kitapçı, 2015: 43). Diğer bir deyişle, klasik modelde mükelleflerin vergi yükümlülüklerini sadece denetim ve ceza korkusu nedeniyle yerine getirdiklerini söylemek mümkündür (Saruç, 2013: 45).

Öte yandan yüksek denetim ve ceza oranlarına rağmen bazı mükelleflerin vergi ile ilgili sorumluluklarını yerine getirmediği görülmektedir (Torgler, 2007: 4; Kogler, Muehlbacher ve Kirchler, 2013: 3). Dolayısıyla mükelleflerin vergi kaçırma davranışlarını ekonomik faktörlerin yanı sıra sosyal ve psikolojik faktörler etkilemekte bu faktörler davranışsal yaklaşım çerçevesinde değerlendirilmektedir.

Davranışsal yaklaşımda vergi kaçırma eylemini mükelleflerin içsel motivasyonları oluşturmaktadır. Bu noktada devlete güven, vergi sisteminin eşitlikçi olması, vergi adaletinin sağlanması gibi içsel motivasyonların vergi kaçırma davranışlarını azalttığını söylemek mümkündür (Kitapçı, 2015: 31). Aksi durumda ise yani vergi sisteminin adaletsiz olarak algılandığı, hükümetin yozlaşmış veya baskıcı olduğu, hükümetin insan haklarını ihlal ettiği, gelir dağılımının adaletsiz olduğu veya vergi oranlarının çok yüksek olduğu durumlarda vergi kaçırmanın etik olduğu algısının arttığı görülmektedir (McGee, 2006; Benk, Mcgee ve Yüzbaşı, 2015: 203). Bu bağlamda vergi kaçırma ile mücadelede vergi kaçırmanın etik algısını belirleyen unsurları belirlemek önem taşımaktadır.

McGee & Guo (2007) ye göre; vergi kaçırmanın etik algısı üç temel görüş çerçevesinde ele alınmaktadır. Birinci görüş, vergi kaçırmanın her zaman etik dışı olduğu bireylerin devlete karşı, topluma karşı ve Tanrı'ya karşı vergi ödemekle yükümlü olduğu yönündedir. İkinci görüş olarak anarşist görüş; bireyin devletle ilişkisini tartışmakta ve toplum sözleşmesi diye bir şeyin olmadığını savunmaktadır. Anarşist görüş vergi kaçırma etiğine doğrudan değinmemekle birlikte, toplum sözleşmesinin olmadığı yerde vergi ödemek için açık bir anlaşma olmadığını belirtmektedir. Dolayısıyla vergi, mal sahibinin izni olmaksızın zorla veya güç kullanma tehdidiyle alındığından vergi kaçırma etikdir. Üçüncü görüş ise vergi kaçırmanın bazı koşullarda etik, bazı koşullarda ise etik olmadığını savunmaktadır. Hükümetin insan hakları ihlallerinde bulunduğu, vergi sisteminin adaletsiz olarak algılandığı, yolsuzluğun yüksek olduğu, vergi gelirlerinin verimsiz alanlara aktarıldığı, vergi oranlarının çok yüksek olduğu gibi durumlarda vergi kaçırmanın etik olarak algılandığı hatta literatürde de bu yöndeki görüşlerin desteklendiği görülmektedir.

Vergi kaçırmanın etik algısına ilişkin bu farklı yaklaşımlar bireyler arasında da farklılık göstermektedir. Kimi bireyler vergi kaçırmanın etik olmadığını düşünmekte, vergi ödemeye devam etmektedir. Kimi bireyler ise faydasını görmedikleri kamu harcamalarına bu kadar çok vergi ödemeyi reddetmektedir. Dolayısıyla vergi kaçırmanın etik algısına ilişkin yaklaşımlar bireyler açısından farklılık göstermekte ve çok sayıda faktörden etkilenmektedir. Bu kapsamda literatürde yer alan çok sayıda çalışma dikkate alınarak vergi kaçırmanın etik algısını belirleyen faktörler sıralanmaktadır.

Vergi Bilgisi

Vergi bilgisi, mükellefin vergiye ilişkin kanuni yükümlülüklerini yerine getirebilmek için vergi yasalarını ve düzenlemelerini anlama yeteneği olarak tanımlanmaktadır (Ayuba, Saad ve Ariffin, 2016: 47). Vergi mükellefleri vergi kaçırmanın sebep sonuçları hakkında iyi bilgilendirilirse, vergi kaçırma konusunda isteksiz hale gelebilir (Rantelangi ve Majid, 2018:

220). Dolayısıyla vergi bilgisi, vergi mükellefinin vergi kaçırma faaliyetlerine katılmaması, bu faaliyetlerden kaçınması için belirleyici bir faktördür. Nitekim Rantelangi ve Majid (2018); Saragih ve Putra, (2021) tarafından yapılan çalışmalarda da vergi bilgisinin vergi kaçırmanın etik algısını negatif yönde etkilediği görülmektedir. Buradan hareketle çalışmaya ilişkin birinci hipotez şu şekilde oluşturulmuştur.

H₁: Vergi bilgisi, vergi kaçırmanın etik algısını negatif yönde etkiler.

İdealizm / Relativizm

İnsan tabiatında var olan haz alma ve mutlu olma isteği bireyleri bir takım davranışlara yönlendirmektedir. Örneğin; toplumun genel ahlak yapısına uygun olmayan, ahlaksız kabul edilen ancak bireylere haz veren vergi kaçırma eylemi karşısında bireyin tepkisi, bireyin etik yaklaşımlarına bağlıdır (Saragih ve Putra, 2021: 2). Etik yaklaşım idealizm ve relativizm olmak üzere ikiye ayrılmaktadır. İdealizm, bireylerin doğru eylemlerle her zaman arzu edilen sonuçlara ulaşabileceğini savunmaktadır (Forsyth, 1980: 175-176). Bu bağlamda idealist bireylerin diğer bireylere zarar vermekten kaçındığını, her zaman başkalarının refahını düşündüklerini ve evrensel ahlak kurallarını kabul ettiklerini söylemek mümkündür (Forsyth, 1992: 462). Etik yaklaşımın bir diğer boyutu olan relativizm, bireylerin etik yargılarında evrensel ahlak kurallarını reddettiklerini savunmaktadır (Forsyth, 1980: 175). Relativizme göre her bireyin farklı ahlaki düşünceleri olabilir. Bu düşünceler ülkeden ülkeye, kültürden kültüre göre ve zamandan zamana farklılaşabilir (McDonald, 2010: 447-448). Dolayısıyla relativist bireyler etik problemlerde ahlaki ilkelere bağlı kalmamakta dolayısıyla faydacı davranma eğilimini sürdürmektedirler (Nye ve Forsyth, 1984: 2).

Bu bağlamda, bireylerin günlük yaşamlarına ait bir takım haz ve mutlulukları elde etmeye yönelik çabaları, ahlaki bir konu olarak ortaya çıkmaktadır. Buradan hareketle çalışmaya ilişkin ikinci hipotez şu şekilde oluşturulmuştur.

H_{2a}: İdealizm vergi kaçırmanın etik algısını negatif yönde etkiler.

H_{2b}: Relativizm vergi kaçırmanın etik algısını pozitif yönde etkiler.

Dindarlık

Dindarlık, sosyal sermaye unsurlarından biridir ve vergi kaçırmanın etik algısı üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Öyle ki iktisadi yaşamda homo economicus (ekonomik insan) olarak tanımlanan bireyler aynı zamanda homo religious (dindar insan) dır. (Kitapçı, 2015: 214). Bu bağlamda dindarlık düzeyi yüksek olanların, kendi içinde içselleştirdiği dinî değerlerden hareketle doğru ile yanlış objektif olarak ayırt etmesi örneğin vergiye ilişkin ödev ve sorumluluklarını taşıması, vergi kaçırma gibi zararlı ve din tarafından yasaklanan yanlışlardan da kaçınması beklenmektedir (Dewanta ve Machmuddah, 2019: 75). Literatürde yer alan

çalışmalarda da dindar olan bireylerin vergi kaçırmanın etik olduğuna ilişkin algısının daha düşük olduğu görülmektedir (Lau vd., 2013; Benk vd. 2015; Cahaya vd., 2018; Saragih ve Putra, 2021). Buradan hareketle çalışmanın üçüncü hipotezi şu şekilde oluşturulmuştur.

H₃: Dindarlık, vergi kaçırmanın etik algısını negatif yönde etkiler.

Eğitim Seviyesi

Vergi kaçırmanın etik algısı üzerinde etkili olan bir diğer faktör de eğitimidir. Eğitim düzeyi yüksek olan bireylerin yüksek ahlaki değerlere, etik duruşlara, toplum ve hükümet kurallarına uymak gibi iyi davranışlara sahip olmaları beklenmektedir (Hauk ve Saez-Marti, 2002: 314). Bunun yanı sıra eğitilmiş bireylerin, verginin toplumların refahı üzerindeki etkisini ve vergi kaçırmanın ülke ekonomisi ve bireylerin refahı üzerindeki kötü sonuçlarını daha iyi kavrayabileceği düşünülmektedir. Öte yandan eğitimin artması ile birlikte yasalardaki boşlukların farkına varan vergi mükelleflerinin bu boşluklardan yararlanarak vergi kaçırmaya ilişkin isteklerinin de artabileceği görülmektedir (Kitapçı, 2015: 256). Ancak eğitim seviyesi ile vergi kaçırmanın etik olduğuna dair görüşlere ilişkin yapılan çalışmalarda eğitim seviyesi arttıkça vergi kaçırmanın etik algısının azaldığı görülmektedir (Eriksen ve Fallan, 1996; McGee, 2012; Saragih ve Putra, 2021; Tan vd., 2021). Buradan hareketle çalışmaya ilişkin dördüncü hipotez şu şekilde oluşturulmuştur.

H₄: Eğitim seviyesi vergi kaçırmanın etik algısını negatif yönde etkiler.

Vergi Kaçırmanın Etik Algısı ve Gönüllü Vergi Uyumu

Vergi uyumu, vergi yasaları ve vergi idaresi tarafından bildirilen mükellefiyetlerin eksiksiz, doğru ve zamanında yerine getirilmesi olarak tanımlanmaktadır (Aktan ve Çoban, 2007: 8). Bu bağlamda mükelleflerin uyum davranışını etkileyen birçok faktör bulunmakla birlikte, mükelleflerin vergi kaçırmanın etik olmayan bir davranış olduğuna dair güçlü ahlaki inanca sahip olduklarında vergiye daha yüksek düzeyde uyum gösterdikleri görülmektedir. Literatürde yer alan çalışmalarda da kamu kaynaklarının tahsis ve dağıtımının adaletsiz olduğuna yönelik inancın vergi kaçırmanın etik olduğu yönündeki algıyı pozitif yönde etkilediğini, bu algının da gönüllü vergi uyumu üzerindeki etkisinin negatif olduğunu ortaya koymaktadır (Siahaan, 2005; Saragih ve Putra, 2021). Buradan hareketle çalışmaya ilişkin beşinci hipotez şu şekilde oluşturulmuştur;

H₅: Vergi kaçırmanın etik algısı gönüllü vergi uyumunu negatif yönde etkiler.

Literatür Taraması

Vergi kaçırma ile ilgili literatür; mükelleflerin vergi kaçırma davranışını etkileyen sosyal faktörler, kültürel faktörler, demografik faktörler gibi geleneksel faktörler üzerinde odaklanmıştır. Ancak kamu maliyesi açısından vergi kaçırma ile ilgili çok sayıda çalışma olmasına rağmen vergi kaçırmanın etik algısına odaklanılmamıştır. Vergi kaçırmanın etik algısına yönelik ilk çalışma, felsefi ve dini (çoğunlukla Katolik) literatürü inceleyen bir Katolik rahip olan Martin Crowe tarafından 1944 yılında yapılmış ve Robert McGee (1998) tarafından genişletilmiştir.

McGee ve Guo (2007) Wuhan / Çin’de işletme, felsefe ve hukuk öğrencileri olmak üzere toplam 256 öğrencinin yer aldığı çalışmalarında vergi kaçırmanın etik algısını belirlemeyi amaçlamışlardır. ANOVA ile test edilen çalışma vergi kaçırmanın etik olduğu inancını haklı çıkaran en güçlü argümanlar, hükümetin yozlaşmış olarak algılandığı, vergi sisteminin adil olmadığı ve vergi fonlarının mükelleflerin onaylamadığı projelere harcandığı durumlarıdır. Çalışmada ayrıca hukuk öğrencilerinin vergi kaçırmanın etik algısının diğer iki gruba göre daha düşük olduğu görülmüştür.

Fagbemi vd. (2010) Nijerya’da 36 işletme ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında vergi kaçırmanın etik algısı üzerinde etkili olan faktörleri incelemeyi amaçlamışlardır. Çalışma ANOVA ile tahmin edilmiş ve çalışmada artan hükümet yolsuzluğu, vatandaşlara adil olmayan muamele ve olumsuz vergi sisteminin vergi kaçırmanın etik algısını artırdığı sonuçlarına ulaşılmıştır.

McGee vd. (2011) çalışmalarında Türkiye’de vergi kaçırmanın etik algısını belirleyen faktörleri araştırmışlardır. 176 muhasebeci ile gerçekleştirilen çalışma ANOVA ile analiz edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar; hükümetin yozlaşmış / baskıcı olduğu, vergi sisteminin adaletsiz olduğu ve vergi gelirlerinin israf edilmesi durumunda vergi kaçırmanın etik algısının yüksek olduğu yönündedir.

McGee vd. (2012) Yemen’de 124 öğrenci ile yapmış oldukları çalışmalarında vergi kaçırmanın etik algısını belirleyen faktörleri incelemiştir. ANOVA ile analiz edilen çalışmada ankete katılanların vergi kaçırmanın her zaman etik olduğu görüşüne karşı çıktığı görülmüştür. Çalışmada katılımcıların Müslüman olarak vergi kaçırmanın etik olmadığı görüşünde olduğu bulgulanmıştır.

Lau vd. (2013) Malezya’da 387 işletme bölümü öğrencisi ile yaptıkları çalışmalarında; paranın etik algısı ve dindarlığın vergi kaçırma algısı üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlamışlardır. Yol (path) analizi ile tahmin edilen çalışmalarında paranın etik algısının vergi

kaçırmanın etik algısını pozitif yönde etkilediği, içsel dindarlığın ise para etiğinin vergi kaçırmanın etik olduğuna yönelik olumlu etkisini baskıladığını göstermiştir.

Sidani vd. (2014) Lübnan'da 207 vergi mükellefi ile yapmış oldukları çalışmalarında idealizm, relativizm ve eğitim değişkenleri ile vergi kaçırmanın etik algısı arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamışlardır. Vergi kaçırmanın etik algısı kişisel çıkar perspektifi ve vergi adaleti perspektifi olarak iki şekilde ele alınmıştır. Yol analizi ile tahmin edilen çalışmadan elde edilen bulgular; eğitimin, vergi kaçırmanın etik algısının kişisel çıkar perspektifini ve vergi adaleti perspektifini negatif yönde etkilediğini göstermiştir. Relativizm ile vergi kaçırmanın etik algısının kişisel çıkar perspektifi ve vergi adaleti perspektifi arasındaki ilişki pozitif yönlüdür. İdealizm ile vergi kaçırmanın etik algısının kişisel çıkar perspektifi arasındaki ilişkinin negatif yönlü, vergi kaçırmanın etik algısının vergi adaleti perspektifi arasındaki ilişkinin pozitif yönlü olduğu sonucuna varılmıştır.

Benk vd. (2015) Dünya Değerler Anketi'nden (World Value Survey - WVS) elde edilen 2010 – 2014 dönemi 57 ülkeye ait verilerin yer aldığı çalışmalarında vergi kaçırmanın etik algısını belirleyen faktörleri belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışma lojistik regresyon analizi ile tahmin edilmiştir. Çalışmadan elde edilen en önemli bulgu dinlerin vergi kaçırmanın etik algısına yönelik tutumları farklılaştırdığını göstermiştir. Bu bağlamda Bahai inancı üyelerinin vergi kaçırmanın etik algısına ilişkin görüşleri savunduğu, Budistlerin ise vergi kaçırmanın etik olduğu algısına ilişkin görüşlerinin düşük olduğu görülmüştür.

McGee vd. (2016) tarafından Türkiye ve Avustralya üzerine yapmış oldukları 506 lisans ve yüksek lisans öğrencileri ile gerçekleştirdikleri çalışmalarında vergi kaçırmanın etik algısına ilişkin görüşleri belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışma Mann-Whitney U testi ile tahmin edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar; Avustralya ve Türkiye'de vergi sisteminin adil olmadığı durumlarda ve vergi gelirlerinin israf edilmesi halinde vergi kaçırmanın etik algısının yüksek olduğu yönündedir ancak iki ülke arasında kültürel bir fark görülmemiştir. Hem Türkiye'de hem de Avustralya'da mükelleflerin ödeme gücünün olmaması ve vergi gelirlerinin mükelleflerin doğrudan kendilerine fayda sağlamayan projelere aktarıldığını hissetmesi durumunda vergi kaçırmanın etik algısının yüksek olduğu görülmüştür. Öte yandan baskı ve yolsuzluğun arttığı durumlarda vergi kaçırmanın etik algısının Türkiye'de daha yüksek olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Alleyne ve Harris (2017) Barbados'ta 150 vergi mükellefi ile yapmış oldukları çalışmalarında planlı davranış teorisinin genişletilmiş versiyonunu kullanarak mükelleflerin vergi kaçırma niyetlerini tahmin etmeyi amaçlamışlardır. Regresyon analizi ile tahmin edilen çalışmadan elde edilen temel sonuç; davranışa yönelik tutumların, algılanan davranışsal

kontrolün ve ahlaki yükümlülüğün vergi kaçırma niyetinin önemli yordayıcıları olduğunu göstermiştir. Bu bağlamda; algılanan adalet, vergi makamlarının kurumsal altyapısı ve tepkileri, potansiyel finansal fayda, eşitsizlik algısı, vergi makamlarına düşük güven düzeyi, vergi gelirlerinin algılanan kötü kullanımı ve vergi mükelleflerine kötü muamele vergi kaçırma algısını teşvik eden faktörler olarak görülmüştür. Ayrıca kovuşturma korkusu, yüksek ahlak ve hükümet düzenlemelerinin yeterli olması vergi kaçırma algısını azaltan faktörlerdendir.

Cahaya vd. (2018) 148 denetçi ile yapmış oldukları çalışmalarında adalet, vergi sistemleri, ayrımcılık, para sevgisi, dindarlık ve materyalizm değişkenlerinin vergi kaçırmanın etik algısı üzerindeki etkisini belirlemeye çalışmışlardır. Yol (path) analizi ile tahmin edilen çalışmada; adalet, dindarlık ve vergi sistemlerinin vergi kaçırmanın etik algısını negatif yönde etkilediği, para sevgisi ve ayrımcılığın ise vergi kaçırmanın etik algısını artırdığı görülmüştür.

Dewanta ve Machmuddah (2019) Java/Endonezya'da 100 muhasebe öğrencisi ile yapmış oldukları çalışmalarında cinsiyet, dindarlık ve para sevgisinin vergi kaçırmanın etik algısı üzerindeki etkisini incelemeyi amaçlamışlardır. Yapısal Eşitlik Modeli ile tahmin edilen çalışmadan elde edilen sonuçlar cinsiyet, dindarlık ve para sevgisi ile vergi kaçırmanın etik algısı arasındaki ilişkinin pozitif olduğu yönündedir.

Ariyanto vd. (2020) Endonezya'da 100 vergi mükellefi ile yapmış oldukları çalışmalarında adalet algısı, kültür ve para sevgisinin vergi kaçırmanın etik algısı üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışmada ayrıca cinsiyet değişkeni aracı değişken olarak belirlenmiştir. Çalışma yol (path) analizi ile tahmin edilmiştir. Çalışmadan elde edilen sonuçlar adalet algısı ve kültür ile vergi kaçırmanın etik algısı arasında negatif yönlü, para sevgisi ile vergi kaçırmanın etik algısı arasında ise pozitif yönlü bir ilişki olduğu yönündedir. Adalet, para sevgisi ve kültür ile vergi kaçırmanın etik algısına aracılık eden cinsiyet değişkeninin ise istatistiksel olarak anlamlı olmadığı sonucuna ulaşılmıştır.

Saragih ve Putra (2021) tarafından Endonezya'da yapılan çalışma öğrenciler, öğretim görevlileri, ücretliler ve işletme sahiplerinden oluşan 291 katılımcı ile yürütülmüştür. Çalışmada idealizm, relativizm, vergi bilgisi, eğitim, dindarlık ile vergi kaçırmanın etik algısı arasındaki ilişki belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmada ayrıca vergi kaçırmanın etik algısı ile gönüllü vergi uyumu arasındaki ilişki de ele alınmıştır. Yol (path) analizi ile tahmin edilen çalışmadan elde edilen sonuçlar; idealizm, relativizm ve vergi bilgisi ile vergi kaçırmanın etik algısı arasında güçlü ve negatif yönlü bir ilişki olduğu yönündedir. Dindarlık ve eğitim ile vergi kaçırmanın etik algısı arasındaki ilişkinin negatif yönlü ancak nispeten zayıf olduğu görülmüştür. Son olarak vergi kaçırmanın etik algısı ile gönüllü vergi uyumu arasındaki ilişkinin güçlü ve negatif yönde olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Vo vd. (2022) çalışmalarında Dünya Değerler Anketi'nden (World Value Survey - WVS) elde edilen 47 ülkeden 3.475 yöneticinin verilerini kullanarak vergi kaçırmanın etik algısı üzerinde etkili olan faktörleri belirlemeyi amaçlamışlardır. Çalışma hiyerarşik doğrusal modelleme ile tahmin edilmiştir. Çalışmada ailenin önemi, dinin önemi, iyi yönetim, politik entegrasyon ve yoksulluk ile vergi kaçırmanın etik algısı arasındaki ilişkinin negatif yönlü olduğu görülmüştür.

Görüldüğü üzere, literatürde yer alan ampirik çalışmalardan elde edilen sonuçlar; yolsuzluk, dindarlık, para sevgisi, vergi bilgisi, adalet algısı, eğitim gibi değişkenler ile vergi kaçırmanın etik algısı arasında güçlü ilişki olduğu yönündedir. Bu bağlamda, ele alınan bu çalışma dindarlık, idealizm, relativizm, vergi bilgisi ve eğitim değişkenleri ile vergi kaçırmanın etik algısı arasındaki ilişkiyi belirlemeyi amaçlamaktadır. Çalışmada ayrıca vergi kaçırmanın etik algısının gönüllü vergi uyumu üzerindeki etkisi de belirlenmeye çalışılmıştır. Çalışmanın bu yönüyle hem ulusal hem de uluslararası literatüre katkı sağlayacağı düşünülmektedir.

Metodoloji

Çalışmada Yapısal Eşitlik Modeli (YEM) kullanılmıştır. Yapısal eşitlik modellemesi (structural equation modeling); belirli bir teoriye dayalı gözlenebilen ve gizil değişkenler arasındaki nedensellik ve ilişkiyi bir model olarak tanımlayan çok değişkenli yöntemdir (Karagöz, 2019: 722).

Yapısal Eşitlik Modeli'nin temel amacı; kuramsal dayanağı olan bir modelin toplanan veri ile uyumlu olup olmadığının test edilmesidir. Diğer bir deyişle, YEM temelli analizlerde teorik temeli olan bir ölçüm modeli ya da ilişki modeli belirli bir örneklemden elde edilen verilerle doğrulanmaya çalışılır. YEM analiz sonucunda test edilen modele ilişkin uyum iyiliği değerleri kabul edilen sınırlar içerisinde ise test edilen modelin doğrulandığı aksi durumda ise modelin doğrulanmadığına karar verilir (Gürbüz, 2021: 22). Bu bağlamda YEM;

- ✓ YEM'de önceden belirlenen ve kuramsal altyapısı olan bir modelin, veri ile doğrulanması amaçlanmaktadır. Bu doğrultuda teorik altyapısı zayıf olan hipotezler YEM'de doğrulanmaz (Gürbüz, 2021: 22).
- ✓ Regresyon analizinde açıklayıcı değişkenlerdeki olası ölçüm hataları göz ardı edilir, bu nedenle regresyon analizi sonuçları hatalı ve yanıltıcı sonuçlar verebilir. Yapısal eşitlik modeli ise, belirli bir modelde gözlenen değişkenlere (hem bağımlı hem de bağımsız) ilişkin ölçüm hatalarını açıkça dikkate alan bir yöntem olduğundan, ölçüm hatalarını modele eklemekte dolayısıyla daha güvenilir sonuçlar vermektedir (Bayram, 2013: 1).

- ✓ Klasik analizlerde ilişkiler genellikle gözlenen değişkenler üzerinden yapılırken, YEM’de gözlenen ve örtük değişkenler birlikte analiz edilebilmektedir. Bu doğrultuda YEM temelli analizlerde elde edilen bulguların daha gerçekçi ve güvenilir olduğu ifade edilebilir (Gürbüz, 2021: 22).
- ✓ Klasik analizlerde çoklu ilişkileri test etmek için çok fazla alternatif bulunmazken, YEM’de alternatif modeller arasından en iyi uyum sağlayan model seçilebilir (Gürbüz, 2021: 22).
- ✓ YEM analizlerinde aynı anda çok sayıda bağımlı değişken analize dahil edilmekte dolayısıyla karmaşık modellerin test edilebilmesi kolaylaşabilmektedir (Gürbüz, 2021: 22).
- ✓ Yapılar arasındaki ilişkiyi test etmeyi amaçlayan klasik analizlerde belirli bir modeli bütüncül olarak test etmek zorken, YEM’de farklı ilişkilerin bulunduğu bir modeli uyum iyiliği değerleri ile test etmek mümkündür (Gürbüz, 2021: 22).

Yapısal eşitlik modelleri yol analizi, doğrulayıcı faktör analizi, yapısal eşitlik (regresyon) ve gizli (örtük) büyüme eğrisi modelleri olmak üzere dört başlık altında incelenmektedir. Bu çalışmada faktör analizi ve yol (path) analizi kullanılacaktır.

Yapısal eşitlik modelinde ölçeklerin yapı geçerliliğinin test edilmesi amacıyla açıklayıcı ve doğrulayıcı faktör analizleri yer almaktadır. Açıklayıcı faktör analizinde (AFA) değişkenler arasındaki ilişkiler göz önünde bulundurularak faktörler belirlenirken, doğrulayıcı faktör analizinde (DFA) bu değişkenler arasındaki ilişkiler daha önceden belirlenmiş bir model ya da hipotez ile test edilmektedir (Karagöz, 2019: 759). Modelde uyum indeksleri model ile veri arasında uyum olduğunu gösteriyorsa, yapısal olarak oluşturulan hipotezler geçerlidir. Aksi durumda ise hipotezler reddedilmektedir (Meydan ve Şeşen, 2015: 5).

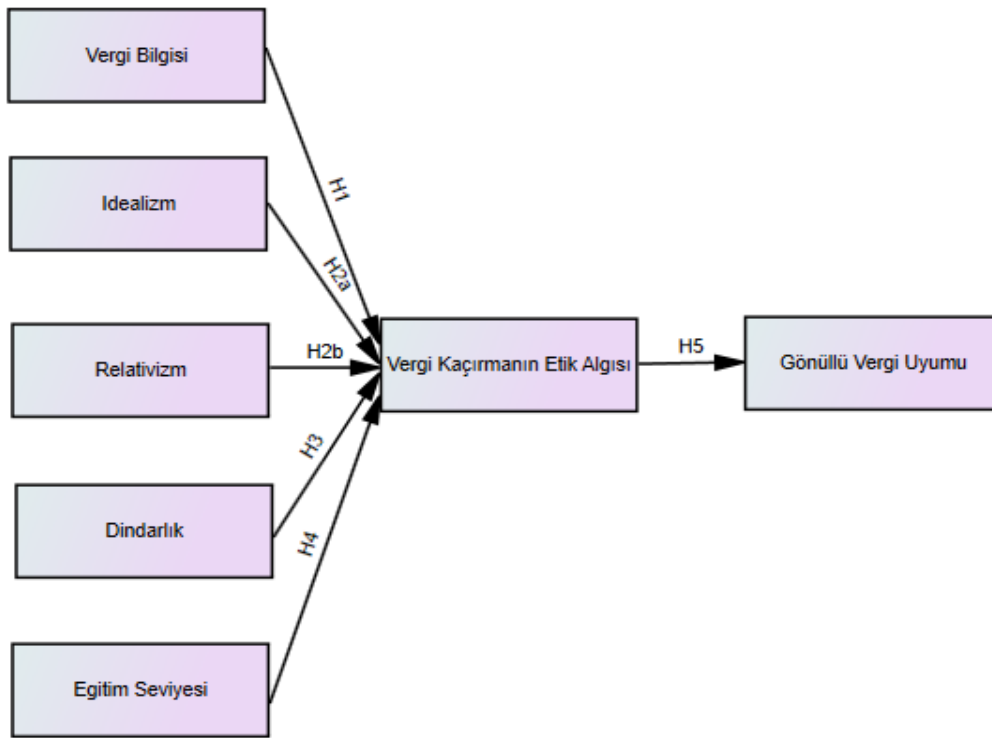
Modelde yer alan ölçeklere ilişkin bir diğer önemli nokta da ölçeklerin geçerli ve güvenilir olmasıdır. Bu bağlamda ilk olarak 38 sorudan oluşan araştırma ölçeğinin güvenilirliği Cronbach’s Alfa katsayısı ile test edilmiştir. Cronbach’s Alfa 0 ila 1 arasında değer almaktadır. Bu değer 1’e yakın olması ilgili ölçeğin güvenilirlik düzeyinin yüksek olduğunu göstermektedir. Literatürde ise Cronbach’s Alfa katsayısına ilişkin değer 0,70’in üzerinde olması beklenmektedir.

Analiz sürecinin ikinci aşamasında değişkenler arasında ilişki olup olmadığını belirlemek için korelasyon analizi yapılmıştır. Korelasyon katsayısı +1 ile -1 arasında değer almakta 0’dan büyük değerler pozitif yönlü korelasyona 0’dan küçük değerler ise negatif yönlü korelasyona işaret etmektedir.

Araştırma sürecinin son aşamasında araştırma hipotezlerin test edilmesi amacıyla YEM kapsamında yol (path) analizi uygulanmıştır. Yol analizi, nicel değişkenler arasındaki yapısal ilişkiyi tahmin etmek ve bağımsız değişkenlerin bağımlı değişkenler üzerindeki toplam etkisinin ne kadarının doğrudan ne kadarının dolaylı olduğunu belirlemek için kullanılan bir yöntemdir. (Alpar, 2011: 757).

Araştırmanın Model ve Hipotezleri

Literatürde yer alan tartışmalardan hareketle oluşturulan araştırma modeli Şekil 1’de yer almaktadır. İdealizm (ID), relativizm (RE), dindarlık (DIN), vergi bilgisi (VB) ve eğitim (EG) dışsal değişkenler; gönüllü vergi uyumu (GVU) ve vergi kaçırmanın etik algısı (VE) içsel değişkenler olarak modelde yer almaktadır.

Şekil 1: Araştırma Modeli

H₁: Vergi bilgisi, vergi kaçırmanın etik algısını negatif yönde etkiler.

H_{2a}: İdealizm vergi kaçırmanın etik algısını negatif yönde etkiler.

H_{2b}: Relativizm vergi kaçırmanın etik algısını pozitif yönde etkiler.

H₃: Dindarlık, vergi kaçırmanın etik algısını negatif yönde etkiler.

H₄: Eğitim seviyesi vergi kaçırmanın etik algısını negatif yönde etkiler.

H₅: Vergi kaçırmanın etik algısı gönüllü vergi uyumunu negatif yönde etkiler.

Araştırmanın Örnekleme

Araştırmanın ana kütlelerini Gümüşhane Üniversitesi'nde öğrenim gören lisans ve lisansüstü öğrencileri oluşturmaktadır. Ancak ana kütlelerin tamamına ulaşmak teknik ve mali açıdan zor olduğu için araştırma örnekleme yoluyla gerçekleştirilmiştir. Örnekleme yöntemi olarak kolayda örnekleme yöntemi tercih edilmiştir. Yapısal eşitlik modellemesine dayalı çalışmalarda geçerli ve güvenilir sonuçlar elde etmek için 250-500 gözlemin yeterli olduğu belirtilmektedir (Schumacker ve Lomax, 2004). Bu bağlamda çalışma 01/11/2022 – 01/02/2023 tarihleri arasında ankete katılmayı kabul eden 350 öğrenci ile yüz yüze gerçekleştirilmiştir. Anketler içerisinde eksik ve hatalı olanlar ile sorulara çelişkili cevaplar verenler olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda 23 anket formu çıkarılmış ve 327 anket verisi ile çalışma tamamlanmıştır. Araştırma için Gümüşhane Üniversitesi Bilimsel Araştırma ve Yayın Etiği Kurulunun 27/12/2022 tarih ve 2022/7 sayılı toplantısında görüşülmüş ve gerekli izin alınmıştır.

Araştırmadaki Ölçekler ve Anket Formu

Araştırma araçlarından dindarlık ölçeği; Saragih ve Putra, 2021, relativizm ve idealizm ölçeği; Sidani vd., 2014, Saragih ve Putra, 2021, vergi bilgisi; Saragih ve Putra, 2021, vergi kaçırmanın etik algısı ölçeği McGee ve Guo, 2007; Fagbemi vd., 2010; Lau vd., 2013; Saragih ve Putra, 2021; çalışmasından alınmış olup ifadeler araştırmaya uygun biçimde uyarlanmıştır. İki bölümden oluşan anket formunun ilk bölümünde katılımcıların yaş, cinsiyet, eğitim düzeyi gibi demografik özelliklerini belirlemeye yönelik sorular bulunmaktadır. Formun ikinci bölümünde ise dindarlık değişkeni için 4, relativizm değişkeni için 4, idealizm değişkeni için 4, vergi bilgisi değişkeni için 6, vergi kaçırmanın etik algısı için 16 ve gönüllü vergi uyumu için 4 soru olmak üzere toplam 38 soru yer almaktadır. Anket formunda yer alan sorular 1'den (=kesinlikle katılmıyorum) ile (=kesinlikle katılıyorum) arasında değişen 5 düzeyli Likert tipi ölçek ile değerlendirilmiştir.

Vergi kaçırmanın etik algısının belirleyenleri ve gönüllü vergi uyumu üzerindeki etkisinin ele alındığı bu çalışmada birtakım sınırlılıklar mevcuttur. İlk olarak örnekleme üniversite lisans ve yüksek lisans öğrencilerinin yer alması, kadın katılımcı sayısının az olması ve eğitim düzeylerinin birbiriyle yakın olması gibi unsurlar araştırmanın sınırlılıklarıdır. Bu bağlamda kullanılan veri seti Türkiye açısından bir değerlendirme yapacak büyüklükte değildir. İlerleyen çalışmalarda öğrencilerin yanı sıra vergi mükelleflerinin de dâhil edilmesi, örneklemin daha geniş belirlenmesi hedeflenmektedir.

Bulgular

Tablo 1’de tanımlayıcı istatistikler yer almaktadır. Örneklemin genel özelliklerine bakıldığında araştırmaya katılanların % 25’inin kadın ve % 45’inin 18 – 24 yaş aralığında olduğu görülmektedir. Katılımcıların % 52’si çalışmaktadır. Katılımcıların % 47,1’inin aylık gelirinin 0 – 3000 TL olduğu görülmektedir. Katılımcıların % 50,2’sinin lisansüstü olduğu ve % 77,4’ünün vergi ile ilgili herhangi bir ders almadığı görülmektedir.

Tablo 1: Katılımcıların Demografik Özellikleri

	Frekans	Yüzde
Cinsiyet		
Kadın	81	24,8
Erkek	246	75,2
Yaş		
18 – 24	147	45
25 – 34	37	11,3
35 – 44	90	27,5
45 – 54	49	15
55 ve üzeri	4	1,2
Çalışma Durumu		
Çalışmıyorum	149	45,6
Yarı Zamanlı Çalışıyorum	9	2,8
Çalışıyorum	169	51,7
Aylık Gelir		
0-3000 TL	154	47,1
3001 TL – 6000 TL	2	0,6
6001 TL – 9000 TL	55	16,8
9001 TL ve üzeri	116	35,5
Medeni Durum		
Evli	151	46,2
Bekâr	175	53,5
Sınıfınız		
1	32	9,8
2	41	12,5
3	42	12,8
4	48	14,7
Lisansüstü	164	50,2
Vergi ile İlgili Herhangi Bir Ders Aldınız Mı?		
Evet	74	22,6
Hayır	253	77,4

Araştırma Ölçeklerinin Geçerliliği ve Güvenirliği

Araştırmada öncelikli olarak veri seti yönünden faktör analizinin uygulanabilirliğini değerlendirmek amacıyla KMO ve Bartlett küresellik testi sonuçları değerlendirilmiştir. Tablo 2’de sunulduğu üzere KMO değeri 0,860 olarak bulunmuş ve örneklem büyüklüğünün faktör analizi için yeterli büyüklükte olduğunu göstermiştir. Ayrıca Bartlett testi sonucunda $\chi^2(703) =$

6279,781; $p < 0,05$ olarak bulunmuş ve bu bulgu maddeler arasındaki korelasyonların Açıklayıcı Faktör analizi (AFA) için yeterli büyüklükte olduğunu göstermiştir.

Tablo 2: KMO ve Bartlett Testi Sonuçları

Kaiser-Meyer-Olkin	0,860	
Bartlett's Testi	χ^2	6279,781
	df	703
	Sig.	0,000

Veri setinin faktör analizi için uygunluğu belirlendikten sonra faktör yapısını belirlemek amacıyla AFA gerçekleştirilmiştir. AFA sonuçlarına göre özdeğeri 1'den büyük ve açıklanan varyansı % 63,644 olan 6 faktör ortaya çıkmıştır.

AFA ile ortaya çıkarılan yapının geçerliliği daha sonra Doğrulayıcı Faktör Analizi (DFA) ile incelenmiştir. İlk olarak modelin veri ile uyumluluğunun değerlendirilebilmesi amacıyla uyum indekslerine bakılmıştır. Modelde uyum iyiliğini yükselten modifikasyonlar sırasıyla uygulanmıştır. Tablo 3'de ise uyum iyiliği sonuçları yer almakta ve model-veri uyumsuzluğuna işaret eden bir uyum indeksinin olmadığı verinin ölçüm modeli açısından yeterli olduğu görülmüştür.

Tablo 3: DFA Uyum İndeksleri

Kriterler	Model	Sınırlar	
		Mükemmel Uyum	Kabul Edilebilir Uyum
χ^2 / df	1,779	$0 \leq \chi^2 / df \leq 2$	$2 < \chi^2 / df \leq 5$
RMSEA	0,049	$< 0,05$	$< 0,08$
CFI	0,912	$> 0,95$	$> 0,90$
TLI	0,904	$> 0,95$	$> 0,90$
IFI	0,913	$> 0,95$	$> 0,90$
NFI	0,822	$> 0,95$	$> 0,90$
GFI	0,840	$> 0,90$	$> 0,80$
AGFI	0,815	$> 0,90$	$> 0,80$

DFA sonrasında standardize regresyon katsayılarının 0,444 ile 0,948 arasında değiştiği bu değerlerin asgari seviyenin üzerinde olduğu görülmüştür. Dolayısıyla AFA ile keşfedilen 6 faktör ve 38 değişken içeren yapının geçerliliği DFA ile de desteklenmiştir. Tablo 4'de AFA ve DFA'ya ilişkin sonuçlar sunulmuştur.

Tablo 4: Açıklayıcı ve Doğrulayıcı Faktör Analizi Sonuçları

Madde	İfade	AFA	DFA	
Vergi Bilgisi (VB)	VB1	Türkiye’de gelir vergisi tarifesi artan oranlıdır.	0,622	0,474
	VB2	Türkiye’de Emlak Vergisi yerel yönetimlerin gelirleri arasında yer almaktadır.	0,775	0,713
	VB3	Türkiye’de Katma Değer Vergisi oranları % 1, % 8 ve % 18 ‘dir.	0,708	0,614
	VB4	Gelir Vergisi Kanunu’nda gelir; bir gerçek kişinin bir takvim yılı içinde elde ettiği kazanç ve iratların safi tutarıdır.	0,602	0,513
	VB5	Türkiye’de Motorlu Taşıtlar Vergisi Ocak, Nisan, Ağustos ve Aralık olmak üzere 4 eşit taksitle ödenmektedir.	0,658	0,718
	VB6	Özel Tüketim Vergisi veraset yani miras yoluyla ya da başkaca karşılıksız bir yolla mal iktisap eden kişilerin mükellefi olduğu bir vergidir.	0,632	0,576
Idealizm (ID)	ID1	Elde edilecek fayda ne olursa olsun, başkalarına zarar veriyorsa o eylem yanlıştır.	0,798	0,648
	ID2	Bir başkası psikolojik veya fiziksel olarak asla zarar görmemelidir.	0,858	0,919
	ID3	Başka bir bireyin onurunu ve refahını herhangi bir şekilde tehdit edebilecek bir eylemde bulunulmamalıdır.	0,871	0,877
	ID4	Bir eylem masum birine zarar verecekse yapılmamalıdır.	0,652	0,645
Relativizm (RE)	RE1	“Etik kavramı” herkes için farklıdır, çünkü etik kavramı bireye bağlıdır.	0,582	0,858
	RE2	Bir kişinin ahlaki olarak değerlendirdiği bir şey, başka bir kişi tarafından ahlaksız olarak değerlendirilebilir.	0,729	0,444
	RE3	Farklı ahlak türleri “doğruluk” ile karşılaştırılmaz	0,698	0,467
	RE4	“Etik kavramı” durumdan duruma ve toplumdaki topluma değişebilir.	0,691	0,434
Dindarlık (DIN)	DIN1	Allah’ın var olduğuna ne ölçüde inanıyorsunuz?	0,648	0,439
	DIN2	Dini görevlerinizi ne sıklıkla yerine getirirsiniz?	0,879	0,900
	DIN3	Ne sıklıkla dua edersiniz?	0,814	0,680
	DIN4	Ne sıklıkla ibadet edersiniz?	0,897	0,948

Tablo 4'ün Devamı

Vergi Kaçırmanın Etik Algısı (VE)	VE1	Vergiden elde edilen gelirin büyük bir kısmı bana fayda sağlamayan projelere harcanıyorsa vergi kaçırarak etik olur.	0,697	0,515
	VE2	Vergiden elde edilen gelirin büyük bir kısmı bana fayda sağlamayan projelere harcanıyorsa vergi kaçırarak etik olur.	0,760	0,555
	VE3	Vergi sistemi adaletsiz ise vergi kaçırarak etikdir.	0,634	0,573
	VE4	Bir Müslüman olarak vergi kaçırarak benim için etikdir.	0,584	0,594
	VE5	Vergiden elde edilen gelirin çoğu akıllıca harcansa bile vergi kaçırarak etikdir.	0,731	0,757
	VE6	Vergi gelirinin büyük bir kısmı ahlaki olarak onaylamadığım projelere harcanıyorsa vergi kaçırarak etikdir.	0,610	0,632
	VE7	Ödeyecek gücüm yoksa vergi kaçırarak etikdir.	0,701	0,653
	VE8	Devlet dinim, ırkım veya etnik kökenim nedeniyle bana ayrımcılık yapıyorsa vergi kaçırarak etikdir.	0,685	0,516
	VE9	Vergi gelirinin çoğu benim yararına olan projelere harcansa bile vergi kaçırarak etikdir.	0,749	0,786
	VE10	Herkes vergi kaçırıyorsa vergi kaçırarak etikdir.	0,505	0,696
	VE11	Vergi oranları çok yüksek olmasa bile vergi kaçırarak etikdir.	0,799	0,820
	VE12	Yakalanma olasılığı düşükse vergi kaçırarak etikdir.	0,747	0,762
	VE13	Vergi gelirlerinin bir kısmı haksız olduğunu düşündüğüm bir savaşı desteklemek için kullanılıyorsa vergi kaçırarak etikdir.	0,760	0,547
	VE14	Vergiden elde edilen gelirin büyük bir kısmı verimli projelere harcansa bile vergi kaçırarak etikdir.	0,741	0,735
	VE15	Ben daha az ödersen başkalarının daha fazla ödemek zorunda kalacağı anlamına gelse bile vergi kaçırarak etikdir.	0,705	0,712
	VE16	Vergiden elde edilen gelirin büyük bir kısmı israf edilirse vergi kaçırarak etik olur.	0,636	0,591
Gönüllü Vergi Uyum (GVU)	GVU1	Vergilerimi mevzuat gereği gönüllü olarak ödüyorum.	0,764	0,675
	GVU2	Vergi denetimi olmasa bile vergilerimi mevzuat gereği öderim.	0,866	0,881
	GVU3	Vergilerimi devleti ve diğer vatandaşları desteklemek için mevzuatın gerektirdiği şekilde ödüyorum	0,842	0,842
	GVU4	Vergilerimi mevzuat gereği, nasıl daha az vergi öderim diye uzun düşünmeden öderim.	0,799	0,769
Cronbach's Alfa 0,723				

Ölçeklerin ortalama, standart sapma ve değişkenler arasındaki Pearson korelasyon katsayıları Tablo 5'de verilmiştir. Değişkenler ortalamalarının 15,462 ile 27,569 arasında değiştiği, değişkenlere ait standart sapmanın ise 2,82 ile 10,237 arasında değiştiği görülmüştür. Değişkenler arasındaki istatistiksel ilişkileri veren Pearson korelasyon katsayısı incelendiğinde ise relativizm ile vergi bilgisi arasında ($r = -0,23$), relativizm ile idealizm arasında ($r = 0,15$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Vergi kaçırmanın etik algısı ile vergi bilgisi ($r = 0,18$), idealizm ($r = -0,30$) ve relativizm ($r = 0,15$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür. Eğitim ile vergi bilgisi ($r = 0,490$) ve

relativim ($r = -0,319$) arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişkinin olduğunu söylemek mümkündür. Gönüllü vergi uyumu ile vergi bilgisi ($r = 0,286$) ve idealizm ($r = 0,22$) arasında istatistiksel olarak anlamlı ve pozitif yönlü, relativizm ($r = -0,17$), dindarlık ($r = -0,03$) ve vergi kaçırmanın etik algısı ($r = -0,27$) arasında ise istatistiksel olarak anlamlı ve negatif yönlü bir ilişkinin olduğu görülmüştür. Değişkenler içerisinde en güçlü pozitif ilişki gönüllü vergi uyumu ile eğitim arasında, en güçlü negatif ilişki ise relativizm ile eğitim değişkenleri arasındadır.

Tablo 5: Değişkenler Arası Korelasyon

Değişken	\bar{X}	SS	[1]	[2]	[3]	[4]	[5]	[6]	[7]
VB [1]	18,85	4,083	1						
ID [2]	17,94	2,816	0,037	1					
RE [3]	13,07	3,464	-0,23**	0,15**	1				
DIN [4]	16,60	2,90	0,09	0,033	-0,060	1			
EG [5]	3,82	1,41	0,49**	0,053	-0,32**	0,08	1		
VE [6]	27,56	10,23	-0,18**	-0,29**	0,15**	-0,040	-0,28**	1	
GVU [7]	15,46	3,828	0,28**	0,22**	-0,17**	-0,027	0,26**	-0,27**	1

Not: \bar{X} : ortalamayı, SS: standart sapmayı, **, % 1 düzeyinde istatistiksel anlamlılığı ifade etmektedir.

Yapısal Modelin ve Hipotezlerin Test Edilmesi

Tablo 6'da model uyum iyilikleri ve araştırma modeli yer almakta model uyum iyiliğinin yeterli düzeyde olduğu görülmektedir.

Tablo 6: Yol Analizi Sonuçları

Değişken	Vergi Kaçırmanın Etik Algısı (VE)				Gönüllü Vergi Uyumu (GVU)			
	Katsayı	İstatistik (t)	Prob.	Hipotezler	Katsayı	İstatistik(t)	Prob.	Hipotezler
EG	-0,207	-3,451	0,000***	H ₄ Kabul				
VB	0,040	-0,677	0,498	H ₁ Ret				
ID	-0,298	-5,791	0,000***	H _{2a} Kabul				
RE	0,115	2,113	0,035**	H _{2b} Kabul				
DIN	-0,003	-0,063	0,949	H ₃ Ret				
VE					-0,156	-5,038	0,005**	H ₅ Kabul
MR ²	16,7				7,2			
Model Uyum İyiliği								
$\chi^2 = 5,905, df = 2, Prob. 0,05$								
χ^2 / df	2,953			NFI	0,972			
RMSEA	0,077			GFI	0,995			
CFI	0,984			AGFI	0,929			
TLI	0,833			IFI	0,985			

Not: Katsayılar standardize edilmiş yol katsayılarıdır. *** p<0,001,**p<0,05 ve *p<0,10

Tablo 6’da uygulanan yol analiziyle elde edilmiş standardize regresyon yükleri, t istatistikleri ve anlamlılık değerleri sunulmuştur. Buna göre eğitim ($\beta = -0,207, t = -3,452, p<0,01$) vergi kaçırmanın etik algısını negatif yönde ve anlamlı şekilde etkilediği ve H₄ hipotezinin kabul edildiği görülmektedir. Nitekim eğitim düzeyi yüksek olan bireylerin yüksek ahlaki değerlere, etik duruşlara, toplum ve hükümet tarafından belirlenmiş kurallarına uymaları beklenmektedir. Elde edilen bu bulgu Eriksen ve Fallan, 1996; McGee, 2012; Saragih ve Putra, 2021; Tan vd., 2021 çalışmalarından elde edilen bulgular ile uyumludur.

İdealizm ($\beta = -0,298, t = -5,799, p<0,01$) vergi kaçırmanın etik algısını negatif yönde ve anlamlı şekilde etkilemektedir. Dolayısıyla H_{2a} hipotezinin kabul edilmiştir. Nitekim idealist bireylerin diğer bireylere zarar vermekten kaçındığını, her zaman başkalarının refahını düşündüklerini ve evrensel ahlak kurallarını kabul ettikleri bilinmektedir. Öte yandan her bireyin farklı ahlaki düşüncelere sahip olabileceği, doğru ve yanlışın ülkeden ülkeye, kültürden kültüre ve zamandan zamana farklılık gösterebileceği, relativist bireylerin etik sorunlarda ahlaki ilkelere bağlı kalmayarak daha faydacı davranma eğiliminde oldukları görülmektedir. Bu bağlamda relativizm vergi kaçırmanın etik algısını ($\beta = -0,115, t = 2,114, p<0,05$) anlamlı ve

pozitif yönde etkilemekte, H_{2b} hipotezi kabul edilmektedir. Elde edilen bu sonuçlar Saragih ve Putra (2021) tarafından yapılan çalışmanın sonuçları ile de benzerlik göstermektedir.

Öte yandan vergi kaçırmanın etik algısının ($\beta = -0,156$, $t = -5,038$, $p < 0,005$) gönüllü vergi uyumu üzerindeki etkisi beklenildiği şekilde negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlıdır. Dolayısıyla H_5 hipotezi kabul edilmiştir. Mükelleflerin vergi kaçırmanın etik olmayan bir davranış olduğuna dair güçlü ahlaki inanca sahip olduklarında vergiye daha yüksek düzeyde uyum gösterdikleri görülmektedir. Literatürde yer alan çalışmalarda vergi kaçırmanın etik olduğu yönündeki algının artmasının gönüllü vergi uyumu azalttığını ortaya koymaktadır. Elde edilen bu sonuç Siahaan, 2005; Saragih ve Putra, 2021 tarafından yapılan çalışmaların sonuçları ile de benzerlik göstermektedir.

Vergi bilgisi ve din değişkenleri ile vergi kaçırmanın etik algısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamış dolayısıyla H_1 ve H_3 hipotezleri reddedilmiştir.

Sonuç

Bu çalışma, Gümüşhane Üniversite'sinde öğrenim gören 327 lisans ve yüksek lisans öğrencilerinden elde edilen verilerle yapısal eşitlik modellemesinden yararlanılarak dindarlık, relativizm, idealizm, vergi bilgisi ve eğitim değişkenlerinin vergi kaçırmanın etik algısı üzerindeki etkisini belirlemeyi amaçlamıştır. Çalışma ayrıca vergi kaçırmanın etik algısının gönüllü vergi uyumu üzerindeki etkisini vergi kaçırmanın etik algısı üzerindeki etkisini de ele almıştır.

Çalışmadan elde edilen ampirik bulgular; eğitim, idealizm ve relativizmin vergi kaçırmanın etik algısı üzerinde anlamlı bir etkiye sahip olduğunu göstermektedir. Vergi kaçırmanın etik algısının gönüllü vergi uyumu üzerindeki etkisi değerlendirildiğinde ise bu etkinin negatif yönde ve istatistiksel olarak anlamlı olduğu tespit edilmiştir. Bu bağlamda mükelleflerin vergi kaçırmanın etik olmayan bir davranış olduğuna dair güçlü ahlaki inanca sahip olduklarında vergiye daha yüksek düzeyde uyum gösterdikleri anlaşılmaktadır. Vergi bilgisi ve din değişkenleri ile vergi kaçırmanın etik algısı arasında istatistiksel olarak anlamlı bir ilişki bulunamamıştır.

Mükelleflerin vergi kaçırmanın etik olduğu algısı çok sayıda faktör tarafından etkilenmektedir. Bu faktörler çalışmada ele alınan idealizm, relativizm gibi ahlaki faktörler olabileceği gibi adaletsiz vergi sistemi, toplumun belirli kesimleri tarafından yüklenen vergi yükü, yolsuzluğun yüksek olduğu algısı ya da mükelleflerin para sevgisi gibi farklı faktörler de olabilir. Bu noktadan hareketle vergi kaçırma olgusunu minimize etmek isteyen hükümetlerin mükellefleri vergi kaçırmanın etik olduğu algısından uzaklaştıracak politikaları benimsemeleri

gerekmektedir. Bu bağlamda hükümetler vergi sisteminin daha adil olmasına yönelik politikaları uygulayabilir, hükümet harcamalarında savurganlığı önleyebilir ve yolsuzluk ile mücadele ederek vergi kaçırmanın etik olduğu algısının önüne geçebilir. Mükelleflerin neden vergi kaçırmanın etik olduğu algısına sahip olduklarını anlamak vergi kayıp ve kaçaklarını azaltarak gönüllü vergi uyumunu artıracaktır.

Vergi kaçırmanın etik algısının belirleyenleri ve gönüllü vergi uyumu üzerindeki etkisinin ele alındığı bu çalışmada birtakım sınırlılıklar mevcuttur. İlk olarak çalışmada kullanılan veri seti Türkiye açısından bir değerlendirme yapacak büyüklükte değildir. Bu bağlamda ilerleyen çalışmalarda Türkiye'yi temsil edecek daha büyük bir veri ile çalışılması önerilmektedir. Ayrıca vergi kaçırmanın etik algısını belirleyen değişkenlerin daha kapsamlı bir model çerçevesinde ele alınması önerilmektedir.

Yazar Katkıları: Bu makale tek yazarlı olarak yazılmıştır.

Çıkar Beyanı: Bu makalede herhangi bir çıkar tartışması yoktur.

Kaynakça

- Aktan, C. C. ve Çoban, H. (2006). Vergileme ekonomisi ve vergileme psikolojisi perspektiflerinden vergiye karşı tutum ve davranışları belirleyen faktörler. (Ed: C. C. Aktan, D. Dileyici, ve İ. Y. Vural) Vergileme ekonomisi ve vergileme psikolojisi, Ankara, Seçkin Yayıncılık, ss. 137-158.
- Alleyne, P. ve Harris, T. (2017). Antecedents of taxpayers' intentions to engage in tax evasion: Evidence from Barbados. *Journal of Financial Reporting and Accounting*, 15(1), 2-21.
- Alpar, R. (2011). *Uygulamalı Çok Değişkenli İstatistiksel Yöntemler*, (6. Bs.), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Ariyanto, D., Andayani, G. ve Putri, G. (2020). Influence of justice, culture and love of money towards ethical perception on tax evasion with gender as moderating variable. *Journal of Money Laundering Control*, 23(1), 245 - 266.
- Ayuba, A., Saad, N. ve Ariffin, Z. Z. (2016). Perceived service orientation, economic factors, psychological factors and tax compliance: evidence from nigerian SMEs. *Malaysian Management Journal*, 20, 41 – 57.
- Barone, G. ve Mocetti, S. (2011). Tax morale and public spending inefficiency. *International Tax and Public Finance*, 18(6), 724 – 749.
- Bayram, N. (2013). *Yapısal Eşitlik Modellemesine Giriş*, Ezgi Yayınları, Ankara.
- Benk, S., Mcgee, W. R. ve Yüzbaşı, B. (2015). How religions affect attitudes toward ethics of tax evasion? A comparative and demographic analysis. *Journal for the Study of Religions and Ideologies*, 14(41), 202 - 223.
- Bülbül, D. (2016). Vergi kaçakçılığı ve boyutunun Türkiye ve AB ekseninde değerlendirilmesi. *Gümrük & Ticaret Dergisi*, 7, 52 – 62.
- Cahaya, D.V. N., Made, S. ve Zaki, B. (2018). The determinants perception of tax evasion ethics. *Russian Journal of Agricultural and Socio-Economic Sciences*, 73(1), 106 – 116.

- Collymore, A. (2020). The ethics of tax evasion: literature review. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.3589385>.
- Dewanta, A. M. ve Machmuddah, Z. (2019). Gender, religiosity, love of money and ethical perception of tax evasion. *Jurnal Dinamika Akuntansi dan Bisnis*, 6 (1), 71 - 84.
- Didinmez, İ. (2018). *Davranışsal iktisat perspektifinden vergi uyum analizi*. Ankara, Savaş Yayınevi.
- Eriksen, K. ve Fallan, L. (1996). Tax knowledge and attitudes towards taxation; a report on a quasiexperiment. *Journal of Economic Psychology*, 17(3), 387 - 402.
- Fagbemi, O. T., Uadiale, M. O. ve Noah, O. A. (2010). The ethics of tax evasion: perceptual evidence from nigeria. *European Journal of Social Sciences*, 17(3), 360 – 371.
- Forsyth, D. R. (1980). A taxonomy of ethical ideologies. *Journal of Personality and Social Psychology*, 39(1), 175 - 184.
- Forsyth, D. R. (1992). Judging the morality of business practices: the influence of personal moral philosophies. *Journal of Business Ethics*, 11(5, 6), 461 - 470.
- Gürbüz, S. (2021). *AMOS ile yapısal eşitlik modellemesi: temel ilkeler ve uygulamalı analizler*. (2. Bs.), Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Hauk, E. ve Saez-Marti, M. (2002). On the cultural transmission of corruption. *Journal of Economic Theory*, 107, 311 – 335.
- Karagöz, Y. (2019). *SPSS ve Amos uygulamalı nicel – nitel – karma bilimsel araştırma yöntemleri ve yayın etiği*. (2. Bs.). Ankara: Nobel Akademik Yayıncılık.
- Kirchler, E., Hoelzl, E. ve Wahl, I. (2008). Enforced versus voluntary tax compliance: the “slippery slope” framework. *Journal of Economic Psychology*, 29, 210 – 225.
- Kitapçı, İ. (2015). *Vergi etiği vergi psikolojisi: Verginin sosyo psikolojik teorisi*. (3. Bs.), Ankara: Seçkin Yayınevi.
- Kogler, C., Muehlbacher, S. ve Kirchler, E. (2013). Trust, power, and tax compliance: testing the “slippery slope framework” among selfemployed taxpayers. WU International Taxation Research Paper Series, No.2013-05.
- Lau, T.C., Choe, K.L. ve Tan, L.P. (2013). The moderating effect of religiosity in the relationship between money ethics and tax evasion. *Asian Social Science*, 9(11), 213 – 220.
- McDonald, G. (2010). Ethical relativism vs. absolutism: research implications. *European Business Review*, 22(4), 446 - 464.
- McGee, R. W. (1998). The ethics of tax evasion. The Dumont Institute for Public Policy Research. Dumont, NJ.
- McGee, W. R. (2006). Three views on the ethics of tax evasion. *Journal of Business Ethics*, 67(1), 15 – 35.
- McGee, W. R. ve Guo, Z. (2007). A Survey of law, business and philosophy students in china on the ethics of tax evasion. *Society and Business Review*, 2(3), 299 - 315.
- McGee, W. R., Aljaaidi, S. K. ve Musaibah, S. A. (2012). The ethics of tax evasion: a survey of administrative sciences’ students in Yemen. *International Journal of Business and Management*, 7(16), 1 – 12.

- McGee, W. R., Benk, S., Yıldırım, H. ve Kayıkçı, M. (2011). The ethics of tax evasion: a study of turkish tax practitioner opinion. *European Journal of Social Sciences*, 18(3), 468 – 480.
- McGee, W. R., Devos, K. ve Benk, S. (2016). Attitudes towards tax evasion in Turkey and Australia: a comparative study. *Social Sciences*, 5(1), 1 – 13.
- Meydan, H. C. ve Şeşen, H. (2015). *Yapısal eşitlik modellemesi amos uygulamaları*. (2. Bs.), Ankara: Detay Yayıncılık.
- Nye, J. ve Forsyth, D. R. (1984). The impact of ethical ideology on moral behavior. Annual Meeting of the Eastern Psychological Association, 12-15 Nisan Baltimore, USA.
- Rantelangi, C. ve Majid, N. (2018). Factors that influence the taxpayers' perception on the tax evasion. *Advances in Economics, Business and Management Research (AEBMR)*, 35, 219 – 225.
- Saragih, H. A. ve Putra, I. D. (2021). Ethical perception of tax evasion in Indonesia: determinants and consequences on voluntary tax compliance. *Jurnal Akuntansi dan Keuangan*, 23(1), 1 – 14.
- Saruç, N. T. (2013). *Vergi uyumu: Türkiye ve dünyada güncel gelişmeler*, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- Siahaan, O.P.F. (2005). The influence of tax fairness, ethical attitudes and commitment on taxpayer compliance behavior. *The International Journal of Accounting and Business Society*, 13 (1/2), 33 – 44.
- Sidani, M. Y., Ghanem, J. A. ve Rawwas, Y. A. M. (2014). When idealists evade taxes: the influence of personal moral philosophy on attitudes to tax evasion – a lebanese study. *Business Ethics: A European Review*, 23(2), 183 – 196.
- Song, Y. ve Yarbrough, E. T. (1978). Tax ethics and taxpayer attitudes: a survey. *Public Administration Review*, 38(5), 442 - 452.
- Şen, H. ve Sağbaş, İ. (2016). *Vergi teorisi ve politikası* (2. Baskı), Seçkin Yayıncılık, Ankara.
- Tan, K. S., Lau, C., Kassim, A. A., ve Salleh, F. M. M. (2021). The moderating effect of individual taxpayers' education level on ethical perception and tax compliance behaviour in peninsular Malaysia. *International Journal of Academic Research in Accounting Finance and Management Sciences*, 11(1), 166 - 182.
- Torgler, B. (2007). *Tax Compliance and Tax Morale A Theoretical and Empirical Analysis*, United Kingdom: Edward Elgar Publishing, ISBN: 978-1845427207.
- Vo, T. T. D., Tuliao, K. V. ve Chen, C. (2022). Managers' ethics of tax evasion: the roles of family, religion and social conditions. *E&M Economics and Management*, 25(3), 53 - 68.